

2017, No 3–4, 55–74

ЛЮДМИЛА КИРОВА

Университет „Коменски“ – Братислава

✉ lyudmila.kirova@gmail.com

**ЗА ИНОВАЦИОННАТА КОНСТРУКЦИЯ $[N_1N_2]$
И ВРЪЗКАТА Ѐ С НАЧИНА НА ПИСАНЕ –
СЛЯТО, ПОЛУСЛЯТО, РАЗДЕЛНО**Анотация:

Статията се спира на важните промени, които настъпват в българския език под влияние на процес на масово заемане от английски език на еднотипни сложни номинации, които са знаци за появяващите се артефакти на все по-диференцираното знание в динамичния глобален свят. Копираните номинации задават словообразователен шаблон, който изразява отношенията между категория и подкатегория. В резултат се развива нов словообразователен модел вътре в сложната дума от типа $[N_1N_2]$, който е детерминативен, ендоцентричен и с дясна опора. Моделът детерминира отношенията между категория и подкатегория, като по този начин и характеризира категорията. Като детерминираща дума за подкатегорията може да служи дори конкретен случай, който да се превърне в представител на множество, което прави възможностите на модела да специализира и характеризира безгранично. При проста схема моделът проявява адаптивност в интерпретацията според актуалната прагматична функция на контекста. При това изразът е икономичен и образен и позволява последователно скачване във верига. Това води до конструктивна промяна в пространството на номиналната модификация. Напълно изместено от новия модел, производството на прилагателни от заети съществителни спира, а от друга страна в ролята на детерминиращи думи започват да се включват родни и отдавна заети чужди думи. В процеса на утвърждаване на модела в българския език неговата интерпретация като конструкция се подкрепя от разделното писане, което маркира лексикализацията на първия компонент и неговата роля на семантичен ключ за цялата номинация.

Ключови думи:

детерминативни модифициращи сложни думи от типа NN , лексикално заемане, структурно заемане, конструкционализация, хипотеза на възходящото усилване, български език

В тази работа изяснявам прагматичния смисъл, който стои зад развитието на конструкцията $[N_1N_2]$ като граматично репликиране на лексикално заемане от специфичен тип, напр. *фен клуб*. Копираният модел на сложната дума се абстрахира от конкретно лексикално съ-

държание и се превръща в нов словообразователен модел в съвременния български език. Интересна е връзката на този въпрос с начина на писане – слято, полуслято, разделно. В проучване, направено още през 2005 г., изследвах конкуренцията при употребата на слято, полуслято и разделно писане при хора, работещи с компютри (т.е. билингви, които са под непрестанен прагматичен натиск на езиков контакт с английския език и вследствие на това превключват и смесват кодове, както и заемат и създават терминология и професионализми от съответната област¹). Убедих се, че начинът, по който хората пишат заетите от английски сложни думи, отразява референцията и предикацията като основополагащи когнитивни процеси в тяхното съзнание.

Ще се опитам да отговоря на няколко въпроса:

1. В непрестанен масивен процес на заемане на думи и сложни названия от определен тип от общ източник (английски) какъв е отговорът на системата на българския език (в сравнение с тази на другите славянски езици например)?

2. Защо отговорът на системата е именно такъв?

3. Какво значение има начинът на писане (слято, полуслято, разделно) на новите номинации?

Тук използвам предложеното от Александра Багашева означение на модела – конструкция $[N_1N_2]$, тъй като то се придържа към „филогенетичната субдетерминираност на морфосинтактичната природа и главната класификация на NN комбинациите“ (Хейне и Кутева 2007 по [1] Багашева 2016: 2). Това означение подчертава, че редицата от две съществителни без свързваща гласна се интерпретира като конструкция. Означението NN се използва при описания, които са неутрални спрямо даден тип теоретично отнасяне (пак там). Моите тези са свързани с тълкувания в разбиранията на Семантиката на фреймовете² и Конструкционната граматика, които са в руслото на когнитивната лингвистика. Споделям мнението на Саломео [12] (2009: 24), който разглежда въпроса за смисъла и въпроса за идиоматиката като двете големи пресичания на тези теории с Генеративната граматика на Чомски. Той подчертава три основни твърдения, върху които се основава ког-

¹ Кирова 2005: Писмено отразяване на подчинителна връзка между съществителни в езика на хора, работещи с компютри. (пълното изследване) // *LiterNet*, 09.03.2002, № 3 (28) <<http://litenet.bg/publish3/lkirova/sliato.htm>> [27.10.2017].

² Във виждането на Филмор [14] семантичният фрейм представлява съгласувана структура от понятия, които са свързани така, че без да има познания за всички тях, човек няма пълно познание за едно или друго, нито за този тип организирано цяло. Като структуриран фрагмент от човешкото познание, даден фрейм е необходим за разбирането на дадена лексикална или фразова единица. Фреймът съдържа описания на концептуални структури, представящи ситуации, обекти, събития от света, заедно с участниците в тях (аспекти или елементи на представяната ситуация, които се свързват с конкретни средства за езиково изразяване) и свойствата, които притежават (Рупенхофър и др. 2010: 5 по [8] Лесева 2012: 72).

нитивната програма: „(I) езикът не е автономна когнитивна система, а е продължение на други когнитивни системи; (II) граматиката е мрежа от конструкции (непрекъснатост между синтаксиса и лексикона), моделирана от използването на езика; и (III) целият процес на означаване напредва чрез проектиране на когнитивни домейни“ (домейнът да се разбира като специфична сфера на дейност или знание, бел. моя).

Когнитивният домейн, който аз изследвам, показва, че новото знание постъпва под формата на множество сложни знаци (сложни думи), чиято опора е категориалната част, а първият компонент модифицира нейното значение, като го ограничава: *роуминг партньор, адвенчър стратегии, кеш паметта, интернет телефоните, уеб портала, гейм турнир, мултиплеър поддръжка*. Това е т. нар. еноцентричен тип сложни думи (в санскритската традиция – *tatpurusha*), при които А+В означават специален вид В, т.е. семантичната опора се съдържа в номинацията³. Тези знаци се копират и/или се копира структурата им, която е еднотипна, и по този начин се образуват серии с еднакъв първи компонент, което е адекватна репрезентация на организацията на когнитивното знание за обектите и класовете от обекти, в които те влизат. Първият компонент има детерминираща функция – детерминира отношението между видовете и родовата категория, като същевременно я модифицира. Неговата лексикализация в българския език е от съществено значение, защото по този начин се осигурява безпрепятствено разпознаване на назования денотат и мотивиране на цялото наименование.

Едно от най-важните предимства на модела е, че в детерминиращата първа позиция може да встъпва собствено име. Напр., името на нова технология е име и на устройството, продукт на тази технология, на вида мрежа, на потребителите, които я използват, и на всичко, което има отношение към нея, напр.: *Java анлеми, Photoshop инструментите, Palm компютрите*. Собственото име се съотнася с множество от обекти с характеристики, типични за обекта, назован с него. Тогава редовно се появява множествено число, тъй като надделява представата за множество обекти от един тип. В поясняващата дума граматическото значение „множествено число“ остава неексплицирано. Възможни са употреби и в единствено число – *Linux платформата*, когато надделява представата за категория от обекти (‘платформи с отворен код, ба-

³ Значението на еноцентричните сложни думи е различно от значението на апозитивните сложни думи, при които А и В дават различни описания за един и същ референт (напр., хипонимично: *художник-пейзажист* или описание, което представя обекта и като член на друго множество, което не е хипонимично спрямо първото, напр., *вагон-ресторант*). Този втори тип обаче може да се разглежда и в рамките на еноцентричните сложни думи, тъй като *вагон*, който функционира като ресторант, е вид *ресторант*). И еноцентричните, и апозитивните сложни думи са по природа от типа същина-класификация. Това уточнение е съществено във връзка с твърдението, че коментираните в работата конструкции представляват апозитивни конструкции, с което не съм съгласна. Има такива случаи, но те са частни.

зирани върху основната платформа Linux⁴), която има свое собствено име, т.е. функцията е категоризираща. Традиционният модел с име в постпозиция визира уникален обект със собствено име, т.е. има идентифицираща функция – *платформата Linux*.

Иновационният модел е способен да изразява кондензирано специализирани знания в домейна, напр., *Java аплети* ‘аплети (малки приложения), написани на програмния език Java или на друг програмен език, който се компилира в Java байткод’, а също така и притежателни отношения, напр. *Photoshop инструментите* = *инструментите на Photoshop*. Специалистите в даден домейн прилагат разделното писане на английския оригинал, по-рядко писането с дефис⁵, което маркира осъзнаването на отношенията „вид-род“ между категориите и мотивиращата роля на детерминиращата дума в този процес.

В началото (малко след 1989 г.) в българския език в едни случаи заетите номинации се употребяваха в готов вид, напр. *контрол панел*, а в други първо атрибутивният компонент се адаптираше суфиксно – *контролен панел*, като по този начин с формант се маркираше словообразователното значение на цялата номинация ‘панел, предназначен за контрол’. Това показва, че именната група, оформена във вида *контрол панел*, се разчита като вариант със синтактична транспозиция, който има същото лексикално значение. Впоследствие редица подобни номинации, които изразяват отношение на произход, принадлежност, местоположение и пр., в крайна сметка попълниха детерминативната номинационна схема за отношението между опората и зависимата част/дума и производството на прилагателни от чужди думи бе тотално заместено от новия словообразователен модел.

В руския език при наготово заети термини в практиката те се мотивират като образувани чрез композиция и се пишат с дефис: *драйвер-пак, бизнес-встреча, фитнес-зал, интернет-провайдер, веб-страница, кэши-память*. Образоването на прилагателни, напр. *драйверное ядро, файловая система, вебовый сервер/центр/инструмент*, там се задържа по-дълго отколкото в българския език, но в практиката вече се предпочита моделът на сложната дума с полуслято изписване. Увеличават се случаите на разделно писане: *панель меню, пункт меню, прокси сервер, драйвер устройства*, но те са главно между специалистите и не се разпространяват масово. Използва се и конструкция от две съ-

⁴ Оригиналният начин на изписване в заглавието на статията – *Linux платформа навлиза в автомобилите*. Вътре в статията обяснението е, че това са *Linux-базирани платформи с отворен код*. <https://www.blitz.bg/lyubopitno/tekhnologii/linux-platforma-navliza-v-avtomobilite_news278936.html> [23.10.2017].

⁵ Търсачката Google също вади в един списък номинациите с разделно и полуслято писане. Тези със слято писане излизат в друг списък при отделно търсене. Т.е. тук минава границата на маркиране на първия компонент като отделна дума, която мотивира модифицирането на опората.

существителни, второто от които е в родителен падеж: *менеджер файлов, панель навигации*. В другите славянски езици процесите са сходни с най-голяма привързаност към слятото писане в чешки и словашки, където езиковата политика е най-пуристична и най-често кодификационите решения са в рамките на традицията.

С усвояването на знанието в дадена област се разпространява това название, което отразява отношенията между репрезентантите на компонентите – така, както съществуват в съзнанието на специалистите, осъществили заемаването. При това те са под натиска на две лингвистични системи. Семантично-прагматичното знание се организира във формата, зададена при копирането, но интерпретирана с оглед спецификата на езика. За един падежен език, какъвто е руският, названието с разделно писане не може да „оправдае“ ригидността на първия компонент към словоизменение. Затова то остава като индивидуална практика, която обаче нараства⁶.

За българския език полуслятото писане при сложни названия от разглеждания тип би противоречало на кодифицираната норма. По този начин принципно се маркират съчинителни, а не подчинителни отношения между компонентите на сложна дума. В този смисъл писането на дефис в употреби като *хоби-готвач* е некоректно (*Може би до склада трябва да се загради малък параклис, в който всеки отчаян хоби-готвач да отправя кулинарни молитви*⁷). Това става видно и от сравнението с *майстор-готвач, помощник-готвач*, където *готвачът* е едновременно и *майстор* или *помощник*, докато в *хоби готвач* рефе-

⁶ Натискът към разделно писане на сложните думи идва от общия източник – английския език, който оказва влияние в световен мащаб. Напр. в скандинавските езици има неофициална тенденция към разделяне на сложните думи, позната в норвежки като *særskrivning*, на шведски като *särskrivning* (буквално „отделно писане“), а на холандски като „Engelse ziekte“ („английската болест“). Тъй като скандинавските езици разчитат в голяма степен на разликата между сложната дума и последователността на отделните думи, от които тя се състои, това има сериозни последици. Например, прилагателното *tøykfritt* (буквално „smokefree“), което означава, че не е позволено пушенето, ако е разделено на съставни части, би означавало *tøyk fritt* („smoke freely“), т.е. „пуши свободно“. На холандски съединения, написани с интервали, също могат да бъдат объркани, но могат също така да бъдат интерпретирани като последователност на съществително и генетив (което не е маркирано на нидерландски) в официално съкратено писане. Разделното писане може да доведе например до това, *commissie vergadering* („commission meeting“) да се чете като „комисия на заседанието“, а не „заседание на комисията“ (обикновено се изписва „commissievergadering“). Като решение в германските езици се допуска и дори се насърчава писането на тире между частите, особено когато едната дума е заета или акроним. В немски разделянето на сложните думи с дефис се допуска от 1996 г. и те обикновено се делят на две-три части, защото това повишава разбираемостта и четивността. Приведените данни са почерпени от <[https://en.wikipedia.org/wiki/Compound_\(linguistics\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Compound_(linguistics))> [25.10.2017].

⁷ Примерите в статията са в оригиналния им вид.

рентът⁸ на *готвач* и *хоби* не е един и същ, т.е. готвачът не е *хоби*, а е ‘човек, за когото готвенето е любимо занимание/хоби’, т.е. в определени контексти синоними биха могли да бъдат *любител на готвенето*, *готвач любител*, *непрофесионален готвач*, *готвач непрофесионалист*. От друга страна, разбирам основанията на пишещия в конкретния случай да употреби изписване с дефис (*хоби-готвач*) в опита си да маркира единството на номинацията, към която е допълнително присъединено причастието *отчаян*.

Кодификаторът е постановил като най-общо положение, че в българския език „сложните съществителни имена (предимно със съставка от чужд произход), в които подчинената основа е съществително име, свързано с главната основа без съединителна гласна, се пишат слято по традиция, напр., *балетмайстор*, *тонрежисьор* и под.“ ([9] ОПРБЕ 2012: 67). За сложните съществителни имена, чиито съставки (първата или и двете) са от чужд произход и не се употребяват като самостоятелни думи в езика, е определил да се пишат слято, напр. *киберпространство*, *тийнпоколение*, *уебстраница*, *саундтрак* и под. Т.е. на нивото на общоговоримия език въпросите с наследството от сложни думи, както и посрещането на предизвикателствата от безброй новопостъпващи заемки и полукалки, са уредени в духа на традицията.

От друга страна, чест прави на кодификатора и това, че добре наблюдава практиката и коректно е отразил прагматичните тенденции, които протичат в езика. Ето защо, „когато съставките на такива сложни съществителни имена се употребяват и като самостоятелни думи, се допуска възможност те да се пишат разделно. Този принцип бе кодифициран от ИБЕ още през 2002 г. (НПРБЕ 2002: 25). По този начин се даде път на отделната езикова личност, съобразно индивидуалния си житейски и езиков опит, да реши кога дадена чужда дума за определен референт от действителността е самостоятелен знак в българския език, както и да маркира функционирането на тази дума в нова, детерминираща и модифицираща роля към друго съществително или именна фраза⁹.

Така изборът на начина за писане на сложните наименования не е само правописен въпрос. Той става огледало на процесите на номинация, които протичат в обществото. Отразява резултатите от заемането

⁸ Референцията е съотнасяне на знака с обекти на екстралингвистичната реалност в процеса на общуване. Терминът има широка и тясна интерпретация. В широкото тълкуване всяка дума в изказването има свой собствен референт, а в тесен смисъл позоваването е само корелацията на думата с част от обектите, принадлежащи на обозначения с думата клас, които говорещите различават в своето съзнание ([4] Гак, 2000: 83).

⁹ Принципът, чрез който се определя сложността на едно название, е „ясното структурно и в една или друга степен смислово осъзнаване на всяка от изходните основи като единица от съвременния език, в който тя се среща обикновено като самостоятелна дума“ ([11] Пернишка 1980: 14–15).

и усвояването на названията от чужд произход на различен етап от тяхното адаптиране в езика и от говорещи с различен опит. От една страна, това е опитът на движещите сили, които въвеждат названия за новите артефакти – професионалните и социалните общности (обикновено от билингви), и от друга страна, широката общественост, която, запознавайки се с новите артефакти, започва да използва и названия за тях.

Сред интелектуализиращото се общество добиха популярност терминологичните системи на ред науки, които въведоха термини заемки, калки и полукалки, които дефинират отношенията *род – вид* и надолу по йерархията, както и редица универбати и усечени думи от професиолекта на специалния език на дадената област на знанието. По този начин едни и същи заети елементи функционираха в речта като самостоятелни съществителни и като компоненти на сложни названия – детерминативни думи, способни да модифицират значението на опорната дума съществително: *Контролният панел, включен в хостинг услугите, е on-line уеб базирано приложение, чрез което потребителите лесно управляват различни параметри на своя хостинг акаунт; Гледайте онлайн филми с BG Audio или субтитри на български език; Гледай филми онлайн безплатно с HD качество.*

От примерите се вижда как в ролята на определяеми към опорно съществително влизат *уеб, хостинг*, абревиатурите *BG* и *HD*, както и *on-line*. Първите се разпознават и като думи в самостоятелна употреба – съществителни, а *on-line* може да участва като зависим член както в именна, така и в глаголна група. При това *хостинг* се мотивира като отглаголно съществително, образувано от глагола *хоствам*, макар да е заето в готов вид. Т.е. то може да се използва във всички възможни за съществителното синтактични функции, напр. *хостинг акаунт* = ‘акаунт, който се отнася до хостинг/хостване’, но наред с това е име на действие, представено в самия процес на осъществяването му – *хостинг акаунт* = ‘акаунт, който се хоства’. Виждаме колко широк е спектърът на видовете заемки (като словообразователен модел, графична форма и лексико-граматична категория), които може да поеме именната група, и в частност зависимият ѝ член, в рамките на новия словообразователен модел.

Ето защо на второ място, с разчлененото название изразяването на отношението в сложната номинация се изнася на по-високо, синтактично ниво. Избягва се маркирането на словообразователни типове и модели (изчезва конкуренцията между *-ен* и *-ов*¹⁰) и се обобщават семантичните и граматичните значения при словообразуването. Нашите наблюдения се схождат с тълкуванията на Багашева, които следват

¹⁰ Образуването на прилагателни от чужди думи е живо, когато мотивираща основа е лице деятел, напр. *хакерска атака, рокерско яке, йогистки пози* и пр. (мотивиращите отношения са *хак>хакер>хакерски*), но не и при чужди думи, които спрямо българския език са коренови.

хипотезата за възходящото усилване (upward strengthening hypothesis). Според тази хипотеза граматикализация се случва тогава, когато активирането на един възел в конструкционна мрежа усилва не само самия този възел, но също така и възел, който е ситуиран на по-високо, по-абстрактно равнище в тази мрежа ([15, 16] Хилперт 2013, 2015). Хилперт (2013: 461) изтъква, че за да се осъществи възходящо укрепване, събитието на използване трябва да показва две характеристики. На първо място, изразът трябва да предостави недвусмислена подсказка (условен знак) към своята езикова категория, така че идентифицирането на по-абстрактната схема да е възможно. На второ място, той трябва да представи маргинален случай като член на неговата категория, така че опитът му заедно с категориалната подсказка да е необичаен и следователно да е информативен. Срещането на маргинален член на лингвистична категория ще накара слушателя да преосмисли границите на тази категория така, че на повърхността да може да се появи по-схематично представяне.

Във формален аспект конструкцията $[N_1N_2]$ се явява синтактичен шаблон, в който се реализира семантично-прагматично съдържание, което е изградено от концептуални структури: образни схеми, фреймове, концептуални метафори, концептуални метонимии, прототипи от различен вид и смесвания, обвързани с изброените. Изразява се отношение на детерминиране на един обект чрез друг. При това, в ролята на детерминиращ обект може да бъде както предмет, така и ситуация (предикатно-аргументна структура): *айкидо лагер, йога семинар, допинг ефект, фитнес натоварвания* и под.

В лингвистиката съществува терминът *determinative*, с който се назовава писмен символ или дума, която се използва за отстраняване на неяснота в значението на друг писмен символ или дума¹¹. Багашева подчертава, че „терминът *determinative* се предпочита пред „*modification/attributive*“ поради следните причини: а) конструкцията показва обширно количество отношения вътре в сложната дума, като не всички от тях са с атрибутивна природа [...]; б) детерминативът по-добре отговаря на схематичните значения на конструкцията и е в съответствие с разпознаването на истинските сложни думи, основани на отношения *determinant-determinatum*, направено от Марчанд (1969) ([1] Багашева 2016: 12, бел. 3).

¹¹ Така например в идеографското писмо детерминативът е знак, който функционира като ключ, семантичен индикатор. Той се употребява като допълнителен знак към основния фонетичен знак при записването на думата с цел нейното по-еднозначно прочитане и разбиране. Възникнал като спомагателен знак за различаване на омоними/омографи, детерминативът се превръща също в знак-класификатор, указващ понятиятната (категориалната) група, към която принадлежи думата (ЕЕЕ 2017). Напр. в шумерски клиновидни текстове много съществителни са предшествани или последвани от детерминатив, който показва конкретната семантична група, към която принадлежи думата – напр. символът ще покаже, че посочената дума е името на бог ([10] ОРЕТ 2013).

Буров [3] също отбелязва иновации, предизвикани от чуждоезиково влияние, проникнало в българския език заради „проницаемостта“ на отделни звена в граматическата система, както и иновации, отразяващи когнитивни промени в мисленето на съвременния българин при концептуализацията на обектите и явленията от действителността. Той обаче определя конструкциите, коментирани тук, като „нови апозитивни конструкции, формирани от съществително във функция на определение + съществително“ които са своеобразен нов вид синтетизъм, наречен от него „вторичен синтетизъм“. Буров заключава, че щом настъпи промяна в концептуализацията на обектите в номинациите, настъпва промяна и в граматичния им статус.

Всъщност съществуващите и създаваните конструкции $[N_1N_2]$ изразяват многобройни тематични отношения, свързани с различни семантични роли на зависимия член N_1 , възможност, която наследяват от отношенията, вградени в модела на заети сложни думи от типа *determinative compound*. Разделното писане чрез употребата на съществуващата като самостоятелно съществително дума най-добре аргументира и новата модифицираща функция на тази дума в рамките на цялата номинация. Маркирана е думата детерминатив, чрез която може да бъде разтълкувано конкретното съдържание в контекста на семантичното отношение в рамките на конструкция от типа именна група с дясна опора друго съществително.

Тук е важно да се отбележи ролята на ударението. Още в ГСБКЕ (1983: 97–98) се посочва, че в акцентния тип с едно главно и едно второстепенно ударение се включват думи с несвойствена за българския език дължина от научно-техническата терминология, напр. *ра̀диола̀катор*, *фѝзиотера̀пия*, *артѐриосклеро̀за*. Обръща се внимание, че някои съставки, участващи като допълнителни, конкретизиращи в сложното цяло, проявяват склонност да привличат главното ударение, тъй като се изтъкват в смислово отношение: *ма̀кроко̀смос*, *ав̀топортрѐт*. Като разновидност на този акцентен модел са и „случаите, при които главното ударение по правило се носи от първата съставка на сложното съществително, тъй като тя нормално е основна в съчетанието, напр., *нехранѝма̀йка*, *Ива̀новдѐн*, *Свѝленгра̀д*, както и „при чужди имена с неясна връзка между сложната дума и вероятното изходно словосъчетание: *га̀згенера̀тор*, *бѝтпаза̀р*, *бо̀рмашина*. В сложни думи като *кѝносало̀н* се отчита наличието на едно главно ударение върху втората основа, ударението върху първата е вторично. Фактът, че такива номинации днес редовно се произнасят с отчетливо ударение върху първата основа *кѝно зве́зда̀* (една от причините често да се пишат полуслято), е доказателство, че са се преобразили от сложни думи в конструкции и са се подравнили с мотивиращите словосъчетания като *Ива̀нов дѐн* и *га̀з генера̀тор*, където логическото ударение е върху първата дума.

Днес детерминативната конструкция демонстрира изключителна продуктивност, която се наблюдава след изследване на честотата, формата и функцията. Тук посочвам критериите, по които се отбелязват промените, предложени от Хилперт [15], и моите наблюдения относно коментираната конструкция по тези показатели (дадени са в скоби), които отчитат:

- честотата на поява в текстове, т.е. колко често се среща конструкцията в даден корпус (нараства с времето);
- свързаната честота (съвместно съществува с различни конструкции за изразяване на подобни граматически значения, някои от тях намират своята ниша, други – са изместени);
- продуктивността (разширява се списъкът от членове от този тип, т. нар. *host-class*, т.е. интегрирането на различни синтактични категории – напр. поема изразяването на модификацията при заемки и редица случаи с домашен материал);
- промяна в жанра и разнообразието от употреби (тръгва от научния и специализирания дискурс, както и по линия на масовата култура – днес с посредничеството на медиите покрива всички стилове и регистри, устни и писмени);
- морфофонетична промяна (такава не се отбелязва);
- морфосинтактична промяна (отпадане на суфиксното образуване на прилагателни от чужд произход); Хилперт посочва като най-очевидна характеристика на конструктивната промяна непрекъснатата морфосинтактична редукция на граматикализиращите се форми;
- промяна в аргументната структура (това важи за глаголи; по отношение на разглежданите конструкции – детерминиращата дума изтъква определена семантична роля, която отношението между компонентите разкрива, което е функция от приписван, имплицитен предикат);
- промяна на *host-class*, т.е. класа-домакин: Синтактичната опора, която първоначално възниква само при конкретен тип комплемент, може да увеличи обхвата на възможните комплемементи, за да включва повече и различни синтактични категории. (Моделът става по-широко приложим, използва се в повече контексти и с по-широк ред от лексикални единици¹²);
- метафора и метонимия (вече се наблюдават такива примери);
- разширения по аналогия, т.е. приемат се по-голям брой различни елементи от същата синтактична категория (нараства с времето);

¹² Както обяснява Химелман [17] (2004: 36), при лексикализацията само един член на класа А от дадени единици започва да формира единства с елемент В, синтагматичният контекст може да се променя или може да не се променя и семантично-прагматичните контекстуални промени не са ръководени. При граматикализацията, от друга страна, В-елементът започва да формира единства с ред от А-клас единици (*host-class* разширение), синтагматичният контекст обикновено е разширен и семантично-прагматичните контекстуални промени са ръководени в това, като винаги включват разширение.

○ промяна в предпочитанията за свързване в съчетание (обосновани от комуникативна нужда, все по-необичайни и експресивни).

На трето място, разчленяването на съставките дава възможност чужда дума да участва в продукцията на нови номинации на много ранен етап от попадането си в езика и по този начин да очертава своето семантично поле. Нови, сложни като съдържание и недотам адаптирани в езика заемки могат да се включат пълноценно в речта, дори и когато изглеждат по-скоро като чужди знаци, вмъкнати в българската реч. Графичният им вид спира слятото писане. Разделното писане пък подпомага адаптацията на лексемата и реализирането на различните функции, които тя може да изпълнява: *Пътеката до фара се е изпънала между надрасканите с wannabe графити стени и пляскащите в приборя вълни. Подготовка за изпит I – TODO списък – скелети на проектите*. На този етап думите *wannabe* и *todo* са знакове извън системата на българския език, но те участват в мотивацията на номинациите *wannabe графити* и *TODO списък*, което е възможно в рамките на конструкцията [N₁N₂]. В английския език изходните глаголни форми са се превърнали в съществителни, пазещи своята предикативност, и именно като такива те функционират в българския език в рамките на новия детерминативен модел на ендоцентричен тип словосъчетание с дясна опора.

Употребата на инициални абривиатури в специалните езици е с висока честота, като те могат да се използват и самостоятелно, и в словосъчетания. На равнището на общоговоримия език често е необходимо тази от семите на значението, която е актуална за контекста, да се експлицира допълнително за яснота. Така тя играе ролята на формант в номинационния модел на конструкцията¹³. Напр. изходното съчетание с атрибутивна същност *Audio Video Interleaved* (също *Audio Video Interleave*) се субстантивира до *AVI*, което може да се разбере по два начина:

10 минутен видеоклип от [технология] AVI в [технология] MPEG2 – за неспециализирана аудитория се експлицира „технология AVI“, т.е. номинацията се реализира като апозитивната конструкция „формантно приложение“;

10 минутен видеоклип от AVI [формат] в MPEG2 [формат] – Тъй като значението на субстантива *AVI* е ‘вид мултимедиален формат’, за неспециализирана аудитория абривиатурата се допълва с думата „формат“, за да се дефинира в българския език, т.е. тук номинацията се реализира като детерминативната конструкция „формантно определение“.

Заради липсата на падежно склонение езикът ни бе улеснен в прилагането на функционалния принцип при номинацията, към който го тласкат семантично-прагматични фактори. При този принцип е съ-

¹³ Тази постановка се базира на виждането на Станьо Георгиев [5] за поясняващия компонент в сложни названия като формант – такъв може да бъде не само „морфемнен експонент“, но и основа и дума, когато те участват в изграждането на една нова лексемна формация.

ществено как функционират думите в групи, образуващи сегменти от свързана реч, а не като какви групи и класове думи от лексикона се определят. Терминът „части на речта“, строго погледнато, е несъответстващ и неправилен, защото се отнася за групи, класове думи от лексикалния състав на езика, а не за части или сегменти от свързана реч ([6] ГСКБЕ 1983: 39).

Практиката показва, че чужда дума, веднъж заета като съществително, веднага може да влезе в употреба в речта и като детерминатив в рамките на именна група. По този начин се избягват всички блокиращи фактори, свързани с нейната деривация. Чрез разнообразни дискурси на писмената, устната и компютърно опосредстваната комуникация, която може да съвместява белези и на двата типа общуване, лексика от множество специални езици и от масовата култура навлезе в живота ни заедно с артефактите, които потребяваме. Примери като *wannabe графити* и *todo списък* ни показват, че чужди знаци могат да участват в номинация в българска реч чрез новия зает словообразователен модел, стига да имат репрезентант в съзнанието на говорещия. Това означава, че самият модел се явява механизъм за внедряване, интегриране на нови думи в езика и осигуряване на възможност за тяхната употреба при комуникативна нужда. Конструкционализацията разширява номинационните възможности на родния език, като позволява непрекъснато постъпващите чужди знаци за нови артефакти от един глобален свят да се интегрират в българския език незабавно и безпрепятствено и да реализират семантично-прагматичното си съдържание според функцията си в речта. Според Трогот и Трауздейл [13] конструкционна промяна е налице, когато се променя само смисълът или формата на конструкция. Появата на нова конструкция обаче, т.е. това, което се нарича *конструкционализация*, изисква създаването на (сложен) знак, както с нова форма, така и с нов смисъл.

На четвърто място, трябва да се вземе предвид фактът, че една от най-характерните черти на съвременната комуникация е, че залага на кратък и експресивен изказ. При чуждите думи номинирането днес се извършва по лексико-синтактичния начин, защото води до повишаване степента на абстракция на семантичните признаци, които биват изразени в експлицитната форма. Обобщава се значението на цели категории думи с общи признаци на лексико-граматичната категория (до базовите – на съществителното име и на глагола), а афиксалното словообразуване се избягва. Съществен остава типът на връзката между опората и зависимия член в групата. Това позволява да се изразяват най-разнообразни значения, което се вижда от различните парафрази на наглед еднакви конструкции от две съществителни, едното от които определя другото. Очертават се четири основни типа отношения, чието изразяване новата конструкция може да поеме и в които се конкурира с традиционни модели: [N₁N₂], [N's N], [N prep N], [Adj. Relational N] (вж. [1] Багашева 2016: 15, 22). Бауер и Тарасова ([2] Бауер, Тарасова 2013: 10) обаче

дефинират едно надредно I ниво на значение на сложно съставена номинация и го наричат „adnominal nominal отношение“, чиято функция е просто да сигнализира съществуването на семантична връзка между съществителното, което е опора, и модифициращото го съществително. Adnominal трябва да се разбира като дума или фраза, която модифицира едно съществително и формира част от именна фраза. Авторите смятат, че на второ ниво говорещите и слушащите използват и по-специфични семантични взаимоотношения, като разглеждат три потенциални източника на информация, които доставят съответно психолингвистична, прозодична и граматична информация. В първия случай знанието, което хората притежават за отношението, което най-обичайно се използва с даден модификатор, силно влияе върху това, в процеса на декодиране точно то да бъде избрано по-лесно пред друго отношение. Цитирани са резултатите от изследванията на множество автори, които показват, че информацията за това, какво отношение може да бъде реализирано в дадена комбинация, изглежда е обвързано със съдържанието на конституиращия концепт, като това прави съществителните концепти пренатоварени с концепти ([2] Бауер, Тарасова 2013: 11).

В ролята на детерминатив могат да участват и собствени имена на фирми, марки, продукти и под.: *Billa градини*, *Clever качество*. Характерно е, че такива чужди имена в много случаи се пишат на латиница, по психолингвистични и прагматични причини. От една страна, връзката между думата и образа за нея (напр. написаното върху продукта, в рекламата за него и т. н.) се осъществява по-непосредствено. От друга страна, особено в рекламни текстове, се следва пазарната стратегия за интернационално разпознаване на марката и тези имена са свързани дори с определен шрифт на изписване, цвят на буквите и пр. опознавателни елементи на запазената марка. Правилното разчитане на отношението между членовете на именната група трябва да включва екстралингвистичното знание, напр., че *Billa* е ‘верига от супермаркети, която работи с избрани градини-доставчици на продукти’, а *Twitter* е ‘социална мрежа с определени характеристики’. В този смисъл *Billa градини* излиза извън означаването на обикновено притежание от рода ‘градини на *Billa*’. Избраният тип синтактичен изказ е в състояние да включи по-широко съдържание, което получателят може да възстанови, като се базира на фреймовите знания, към които го препраща връзката между съществителното определяемо и съществителното детерминатив. От друга страна, словосъчетанието *Twitter бойкот* се равнопоставя както със значението на именна фраза от типа *бойкот в Twitter*, така и с това на именна фраза от прилагателно + съществително, като прилагателното е с типово словообразователно значение ‘признак, характеризиращ предмет по място’, ср. *Пловдивски бойкот*. *Мащабен турски Twitter бойкот срещу Ердоган* (в. „24 часа“). Същественото е, че като детерминативен ключ за конструкцията служи ролята

на Twitter като маркер за [виртуално] място в отношението ‘локатив’, което сцената „Twitter бойкот“ представя. Имплицирането на голяма част от знанието, което проектира организацията на дадени концепти и връзките между тях в стегнат, но по-схематизиран израз на отношението, се оказва по-важно за съвременната комуникация, отколкото чисто лингвистични процедури като морфологичното маркиране на модифициращата функция на дадена дума в дадена синтактична позиция.

В условията на ускорен обмен на информация, на пестене на време и пари това с особена сила важи за заглавия, където е характерно използването на номинативни фрази от коментирания тип. Те могат да се комбинират и с други начини на оформяне на именната група – съществително, модифицирано от прилагателно или от предложна фраза, или последователна реализация на пре- и постмодифицираща фраза: *Първи в България дрон филм фест* (интернет сайт); *Международен фестивал на дрон филмите* (новините на Нова ТВ). В самите статии след това може да се приложи разгръщането на съчетанието в пълния израз, съдържащ конкретното значение, например с употреба на глаголна форма: *дрон филми = филми, заснети с дрон*, т.е. тук детерминативното отношение ‘инструмент’ е експлицирано. Съчетанието *филм фест* се разбира като съкратена форма на *филмов фестивал*. В заглавието е приложено последователно квалифициране, изразено в скачване на думите във верига чрез прилагане (concatenating), като получената верига е само от съществителни (noun chain): *дрон филм фест*. При такъв род номинации има кондензация (синтактична компресия). Изисква се активното участие на възприемачия, който, за да разчете посланието, трябва да има екстралингвистичното знание за възможната роля на конкретните думи като фреймови елементи в ситуацията „фестивал“ и в ситуацията „филм“.

Рекламният бранш е един от най-активните производители на изказвания, които чрез компресия на синтактично и на семантично равнище цели кратко и експресивно внушение, свързано с определен тематичен и образен ключ. При това използва като арсенал както заети, така и домашни думи. Напр. в кампанията на Lidl¹⁴ сме свидетели на серия от реклами около думата *грил*: *грил настроението*, *грил компанията*, *грил етикетът*. В рекламата на Pantene ни пожелават *Pantene коса* = коса [поддържана с продуктите на фирма] Pantene. Рекламата на Jacobs Monarch гласи „*Истинско кафе изживяване*“. Какво е това?– Изживяване с кафе? Изживяване на кафе? Изживяване от кафе? В редица случаи уточняването е неподходящо, а във връзка с рекламното намерение – ненужно. Целта е към *изживяване* да се закове думата *кафе* и да се активизират

¹⁴ Изписването Lidl е предпочетено 1. по посочените по-горе психолингвистични причини; 2. изписването Лидъл, което съответства на адекватното българско произнасяне, не се толерира в публичната реч, а единичните случаи на изписване Лидл не отговарят на българския начин на изговаряне на названието.

всички ситуации, които личният опит на възприемащия свързва с *кафе*. Това отговаря на множество ситуации, защото *изживяване* е номинализация от глагола *изживявам*. Във всяка от тях според предиката, привнесен от получателя, *кафе* играе ролята на аргумент наред с различни други фреймови елементи, които могат да бъдат ядрени, периферийни или екстратематични. Визуален образ допълва и насочва асоциациите така, че да е сигурно, че те ще са положителни.

Детерминативният словообразователен модел е удобен и за етикетирание. Така бих определила номинацията на базата на отделен случай, при която се дава кратко название („име“) на ситуации от действителността, които са обект на медийно внимание, т.е. използва се максимална кондензация. *Швейцарски вестник: Кой ще спре „скрап“-българите?* (Factor.bg 2015). *Скрап български*, както се разбира от материала, са ‘българите в чужбина, които изкупуват стари автомобили и електроуреди за скрап’; *суджук гейт* пък е ‘скандалът относно суджуците’ (2017). Етикетът отнася към точно определен референт (случай от действителността), като го отделя от останалите и му дава име, индивидуализира го. Това означава, че детерминиращата дума тук има функция, подобна на тази на определителния член в индивидуализираща функция, или на нивото на лексиката значението би било ‘този случай’. Явлението възниква отново като реплика, срв. в англ. *Уотъргейт* и в бълг. *досиегейт*, *бръмбаргейт*, които отначало се пишат само слято и назовават прототипни случаи. През 2002 г. обаче се появяват съобщения: *Досие-гейт тресе Унгария*; *Досие-гейт в Словения след компромат в Интернет*, където очевидно новите случаи се подвеждат към създадения вече етикет на прототип. При това се забелязва обособяване на двете съставки в рамките на цялото название, маркирано с полуслятото изписване.

Днес все по-често тези етикети са образни и оценъчни. Когато след прецедента се появяват реплики на случая, неговото „собствено име“ става нарицателно, срв. напр., *Гръмна нов „кум гейт“ в още един град*. Отношението слято писане спрямо разделно и полуслято писане е променено в съотношение 4:1 при *суджукгейт* и *кум гейт* (2017), което говори за лексикализация на опората *-гейт/гейт* със значение ‘публичен скандал, който включва прикриване на факти’ и конструкционизирането на модела¹⁵. Етикетирането може да бъде и на базата на явление (номинация-обобщение на отделни случаи), напр. *бро речник* ‘явление, което е начин на обръщение на комуникантите един към друг с „бро“, „брат“, „браточка“.

¹⁵ При *самолетгейт* слятото писане доминира значително. Обяснявам си това с тясната връзка, която съществува между *самолет* и омонима на *-гейт/гейт*, думата *гейт* ‘изход от сградата на летището към мястото за излитането на самолет’. Изтъкването на детерминиращата дума, би подчертало тематизиращата пред модифициращата функция на компонента *самолет* и по-скоро би объркало, отколкото да ориентира към правилно разчитане на цялостното значение на номинацията.

Най-забележителният момент е, че драматичната промяна в изразяването на именната фраза в българския език продължава навътре в езиковата система. Разширява се употребата на домашни и родни думи – от една страна такива, чрез които се специфицира видът на категорията, посочена от опората, а от друга – нови думи влизат в ролята на опора. Такъв процес на разширение е показателен за експанзивната продуктивност на новия словообразователен модел. Това става в няколко направления, които ще изброим по-долу. При анализ на коментиранияте номинации става ясно, че генералното им значение е специализацията на значението на опората. Вътрешното детерминативно отношение както приписва на думата за тази опора свойствени атрибутивни характеристики, така осъществява тематичното ѝ отнасяне към даден домейн. Съществено е да се изследва отношението между едни и същи компоненти в различни позиции – като опора и като зависима дума. Така се вижда, че видът на отношението между компонентите може да се опише чрез семантични роли, които се очертават за детерминиращата дума. В редица случаи тя назовава определена тематична област от социалния живот (домейн) и именно чрез нея „фреймово“ се задават типични предикати и актанти. Тъй като домейнът е когнитивно структуриран в съзнанието на говорещите, много от нивата в хипонимните отношения, които се проектират в значението, в изказа са имплицирани.

1. Сери с една и съща детерминираща дума-тема (тематична област, клас, стил, жанр и под.). Особено характерни за системната класификация са отношенията „род – вид“ (класификационна системност), „част – цяло“ (партитивна системност), а също разнообразните отношения между реални понятия от типа „действие – вършител“ (асоциативна системност): тематична област „кино“: *киноцентър* ‘център, където се прави кино’ (място), *кино звезда* (концептуална метафора за агенса), *кино премиера* ‘премиера в областта „кино“, *кино програма* ‘програма в раздел „кино“ на информационно издание’; *кино вечери* ‘вечери, посветени на киното’¹⁶; тематична област „музика“, тематичен клас „стил“: *рок музика* ‘музика в стил „рок“, *рок концерт* ‘концерт в [музикалния] стил „рок“, *рок звезда* ‘звезда в [музикалния] стил „рок“; чалга: 1. музикален стил: *чалга хит*, *чалга индустрията*, *чалга настроение*; 2. тип култура (концептуална метафора): *чалга начин*, *чалга народ* и пр.

○ Кондензация: тематична област „секс“: *секс филм* ‘филм в тематична област „секс“’, *секс телефон* ‘телефон за [разговори на тема]

¹⁶ В останалите славянски езици номинации от този род при по-старите заемания са калкирани като словосъчетания, напр. чеш., словаш. *filmová hvězda*, *filmová nos*, *слов. filmska zvezda*, сръб. *филмска звезда*. В случаите, когато номинациите са сложни думи, кодифицираната норма изисква да се изписват слято, срв. в рус. *кинозвезда*, *киновечер*, словаш. *kinonos*, *kinovečer*. Независимо от това в писмената практика на хората се появяват случаи на полуслято или разделно писане, рус. *кино-вечер*, словаш. *kinovo večer*.

„секс“. Имплицират се семи, които съответстват на определени йерархични възли от семантичната мрежа на домейна.

2. Серии с една и съща опора:

бизнес парти ‘парти [което се прави] от „бизнес“ институция’ (тематичен агенс)

вин парти ‘парти [което се прави] за важни личности’ (реципиент)

бг-рап партито ‘парти [което се прави] с българска рап музика’ (инструмент)

флирт парти ‘парти [което се прави] с цел флирт(уване)’ (цел)

пейка парти ‘парти [което се прави] на пейка/и’ (място)

○ Кондензация (имплициран предикат): От примерите се вижда как еднотипната опора очертава обобщен предикат, който създава типова ситуация с определени семантични роли.

3. Паралелен процес (на свързана честота) на преминаване от сложни думи към конструираните:

○ лексикализация на радикалния компонент в серии от сложни думи като детерминатив: *еко-*, *био-*, *етно-*, *евро-* и под. са мотивирани от *екология/екологичен*, *биология/биологичен*, *етнография/етнографски*, *Европа/европейски* и се използват в редица сложни думи. Все по-често обаче те се лексикализират и функционират в рамките на нови именни групи като пълноправни заместители на сложни определения, част от които са имплицирани: 1. ‘който се отнася до екологично [чисто производство]’ – *Натурални еко млечни продукти от мандра Тетевен*, 2. ‘който се отнася до екологичен [начин на живот]’ – *Еко или естествена кожа?*; *Какво е еко секс?*; ‘който се отнася до биологично [земеделие]’ – *Грийн Таун – магазин за био сертифицирана козметика и натурални продукти!*; 1. ‘който се отнася до етнографско [художествено творчество]’ – *Етно център ще подкрепя занаятчиите и творците на Кюстендил*, 2. ‘който се отнася до етно [музика]’ – *Етно проектът „Пендара“ събира в себе си автентичен български фолклор, електронни модерни звуци и латино ритми*; При *евро-* слятото писане е обвързано със значението ‘който се отнася до ЕС’ – *Еврокомисията съобщи невероятна новина*, а разделното писане се свързва директно с думата *евро* – със значение ‘който се отнася до еврото (валутата на ЕС)’ – *Ученическото състезание „Евро поколение“ дава възможност да научите по интерактивен начин как функционира паричната политика в еврозоната и по какъв начин е свързана тя с икономиката*.

○ отсечени образувания, мотивирани от проста дума като определени – напр. *соц*, *спец*, *нет*: *соц носталгия*; *аз нацелих с хармониката „Пътнико свиден“*, *която, както всички знаем, е в соц мажор*; *спец-части/спец-части/спец части*; *„спец“ съдебните заседатели, проведени спец семинари*; *Революцията в информационните технологии*

(ИТ) оказва значително въздействие върху децата, родени след 1981г. и формира т. нар. „нет-поколение“.

○ лексикализация на префиксоидния компонент за интензификация в серии от сложни думи: *Гледай Мега тъпо дете си чуни телевизора!*; *Супер оферти Испания*; *Почивки на супер цени*; *Супер мъжкар – мега гъзар*; *Супер гигантски балони с течност*; *но съм супер надъхан да го направя*; *стигнах до мега хипер страхотните Beats by Dr.*; *Няма нищо трудно или невъзможно, дори за хипер смотани майки с вързани ръце*; *да измислим някоя гига простотия*; *Мега забавен комикс за логическото мислене*; *Мега тъпият и откачен елен*.

4. Конотирана номинация. Колкото по-отдалечена е опората от обичайния кръг на съчетаемост на детерминиращата дума, толкова по-необичайна и въздействаща е комбинацията: срв. напр. *интернет репутацията* със случаи, когато опората е натоварена с конотации: *гето-клетници*, *аудио трол*. Понякога самият факт на хибридизация от типа модерна чужда дума и образна родна дума придава стилистичен ефект: *мейнстрийм стадо*, *кеш пара*.

Следващите случаи са свързани с използване на такива детерминиращи думи, които в рамките на дадена номинация актуализират различни потенциални семи, правейки я конотирана. Такава спецификация е не толкова квалифицираща, колкото характеризираща, тъй като изявява субективния характер на номинацията.

○ Оценка: *тич контрол* ‘контрол, при който жена контролира партньора си мъж [чрез звънене по телефона]’, *кич претенции*, *епик морето*, *нафталин чалга парти*, *зомби споразумения*, *банален фейсбук-интригант*; *Ще е хубаво да намерим аргументи за това колко темел хора са*.

○ Метафора: *коч компания* ‘мъжка компания, компания от [разгонени] мъже’, *коч партита*.

○ Образ:

✓ Част от номинациите, които създават образ, са специален подвид на детерминатива, т.нар. дескриптивни сложни думи (санскр. *karmadhāraya*). Те описват някакви външни характеристики на категорията и се явяват модификатори, които действат по атрибутивен или апозитивен начин като сравнение: *пай диаграма* ‘диаграма във формата на пай’, *куче касичка* ‘касичка във формата на куче’, или *ситком маниер*, *Де Ниро бенка*, където се откроява общо значение ‘по маниера на’.

✓ Друга част от номинациите очертават фреймова рамка от типови асоциативни ситуации (образи), които детерминиращата дума задава, напр. *кафе изживяване*. Коя от тях ще се интерпретира като конкретно значение зависи от индивидуалния опит на интерпретатора. В този случай той привнася конкретен предикат, напр.: *пия кафе*, *вдишвам аромат на кафе* и пр.: *пандиз селфи* ‘снимка-автопортрет [направена в] затвора’, *папарак изненада*, *Ракета Ракия Бар*, *тупаник сцена*, *яка кобра сцена*.

5. Етикетиране: *бро речник, суджук гейт, кум гейт, перука гейт, Викторгейт, Ала-бала батката.*

6. Скачване на определенията от именната група във верига, като се използва прилагане (concatenating): *Дрон филмов фестивал в Пловдив, „висящо кафе“ мания, духовно ню ейдж осъзнаване, уеб базираните системи, Lипих-базирани платформи с отворен код, ей-сега-ще-те-из-ям вид; 100 броя full HD екипн камери.*

7. Разширяване на процеса на конструционализация:

○ употреба на новия тип конструкции вместо традиционни структури: *офис оборудване* вм. *офисно оборудване: къмпинг туризъм* вм. *къмпингов туризъм; видео наблюдение* вм. *видеонаблюдение, фото услуги* вм. *фотоуслуги.*

○ детерминиращата дума е в множествено число, макар обикновено да е в единствено число: *гуми център* ‘център за [поправка на] [автомобилни] гуми’ (предназначение). В синтактичната парафраза тя функционира с конкретното значение ‘автомобилни гуми’, и точно то е маркирано. Ако е в единствено число, детерминацията би била в посока ‘гума’ (материал).

○ неуместна употреба на модела: *семейство и приятели номера*. Правилна би била формата *номера „Семейство и приятели“*.

Виждаме колко интересни последствия има развитието на процеса на конструтуализация в българския език като форма на граматикализация и какво широко поле за изследване предлага. В разбирането на Хилперт (2013: 461) граматикализацията може да бъде моделирана като определен вид промяна в мрежата от конструкции, а именно промяна, при която опитът на лингвистичните изрази не само води до когнитивно укрепване на този израз, но и до усилване на по-схематичното представяне на този израз.

На първо ниво семантиката на ендоцентричната конструкция $[N_1N_2]$ е свързана с отношението *adnominal nominal*, т.е. само посочва фактът, че елементите на номиналната конструкция са ‘свързани някак’ ([2] Бауер, Тарасова 2013: 13). Как това отношение ще бъде разбирано, е въпрос на прагматична интерпретация. Индивидуалните съществителни имена са тези, които детерминират интерпретацията както на сложните думи, така и на конструкциите в рамките на това отношение, тъй като отношението не е ограничено само до морфологичен компонент.

Литература

- [1] – Багашева 2016: Bagasheva, Al. On $[N_1N_2]$ constructions and Word-Formation in Bulgarian. In: Körtvélyessy, L., Štekauer, P., Valera, S. (ed.). *Word-Formation across Languages*, Cambridge Scholars Publishing, 2016, pp. 1–28, ISBN (10) 1-4438-9962-3, ISBN (13) 978-1-4438-9962-8, онлайн: <<http://www.cambridgescholars.com/download/sample/63534>> [28.10.2017].
- [2] – Бауер, Тарасова 2013: Bauer, L., Tarasova, E. The meaning link in nominal compounds SKASE // *Journal in Theoretical Linguistics*, 2013, No 10 (3), pp. 2–18. онлайн: <http://www.skase.sk/Volumes/JTL24/pdf_doc/01.pdf> [21.10. 2017].

- [3] – Буров 2016: Буров, Ст. *Исследования по грамматике современного болгарского языка*. Тверь, „Тверской государственный университет“, 2016, 260 с.
- [4] – Гак 2000: Гак, В. Г. *Теоретическая грамматика французского языка*. Москва, „Добросвет“, 2000, 862 с.
- [5] – Георгиев 1999: Георгиев, Ст. Формантни отношения в словообразователната структура на сложните думи в съвременния български език. В: *Актуални проблеми на българското словообразуване*. София, УИ „Св. Кл. Охридски“/ АИ „Проф. М. Дринов“, 1999, с. 85–93.
- [6] – ГСКБЕ 1983: *Грамматика на съвременния книжовен български език*. Т.2. *Морфология*. София, БАН, 1983.
- [7] – ЕЕЕ 2017: Языкознание. Энциклопедия языкознания. онлайн: <<http://jazykoznanie.ru/169/>> [21.10.2017].
- [8] – Лесева 2012: Лесева, Св. *Лексикална семантика и синтактична реализация на аргументите*. Онлайн: Department of Computational Linguistics <<http://dcl.bas.bg/sites/default/files/webfm/thesis-SvetlozaraLeseva-preliminary.pdf>> [23.10.2017].
- [9] – ОПРБЕ 2012: *Официален правописен речник на българския език*. София, „Просвета“, 2012, 676 с.
- [10] – ОПЕТ 2013: онлайн: The Online Dictionary of Language Terminology <http://www.odlt.org/ballast/determinative_compound.html> [23.10.2017].
- [11] – Пернишка 1980: Пернишка, Е. Семантика на сложните прилагателни имена в съвременния български език. София, БАН, 1980.
- [12] – Саломão 2009: Salomão, M. Teorias da linguagem: A perspectiva sociocognitiva. In: Miranda, N.; Salomão, M. (orgs.) *Construções do Português do Brasil: da gramática ao discurso*. Belo Horizonte, Editora UFMG, 2009, p. 20–32. Онлайн: <<https://www.scribd.com/document/109547358/teorias-da-linguagem-a-perspectiva-sociocognitiva>> [достъп: 23.10.2017 г.].
- [13] – Тротт, Траудейл 2013: Traugott, E. C., Trousdale, Gr. *Constructionalization and Constructional Changes*. Oxford, Oxford University Press, 2013, Press ISBN: 978-0-1996-7989-8.
- [14] – Филмор 1977: Fillmore, Ch. Scenes-and-frames semantics. In: Zampolli, A. (Ed.). *Linguistic Structures Processing*. Amsterdam, „North-Holland“, pp. 55–81.
- [15] – Хилперт 2013: Hilpert, M. Corpus-based Approaches to Constructional Change. In: Hoffmann, Th., Trousdale, Gr. (Ed.). *The Oxford of Construction Grammar*. Oxford, Oxford University Press, 2013, pp. 458–477. Онлайн: <<http://members.unine.ch/martin.hilpert/ОНСГ.pdf>> [23.10.2017].
- [16] – Хилперт 2015: Hilpert, M. From *hand-carved* to *computer-based*: Noun-participle compounding and the upward strengthening hypothesis. // *Cognitive Linguistics*, 2015, No 26 (1), pp.113–147.
- [17] – Химелман 2004: Himmelmann, N. Lexicalization and Grammaticalization: Opposite or Orthogonal? In: Bisang, W., Himmelmann, N., Wiemer, B. (Eds.). *What makes Grammaticalization? A Look from its Fringes and its Components*. New York, „De Gruyter Mouton“, 2004, SBN 3-11-018152-5, pp. 21–44. Онлайн: <https://books.google.sk/books/about/What_Makes_Grammaticalization.html?id=M1t0sYFOLXMC&redir_esc=y> [23.10.2017].